

BÖGRE ZSUZSANNA¹

HÉTKÖZNAPI ELLENÁLLÁS, REZILIENCIA, GENERATIVITÁS
Egy földalatti szerzetesrend elöljárójának élettörténete

DOI: 10.18030/socio.hu.2019.1.1

ABSZTRAKT

A tanulmányban az államszocializmus idején titokban alakult és működő szerzetesrend vezetőjével készült élettörténeti interjú elemzése alapján néhány kérdésre kísérlek meg válaszolni. Milyen személyes és társadalomtörténeti körülmények között fogalmazódott meg a tiltott rend megalapításának gondolata? Az élettörténeti elbeszélésben mit jelentett a hétköznapi ellenállás, a reziliencia és a generativitás jelensége, s milyen összefüggés mutatható ki a fogalmak között? Milyen változások figyelhetők meg az elöljáró identitás konstrukciójában?

Kulcsszavak: földalatti szerzetesrend, hétköznapi ellenállás, rezisztencia, generativitás

EVERYDAY RESISTANCE, RESILIENCE, GENERATIVITY
In the life story of an underground monastic order's leader

ABSTRACT

Based on life history interview, the paper analyses a personal and religious order's identity constructions in the narratives during the communism in the Hungarian society. The frameworks of the identity construction are: everyday resistance, resilience, generativity. Turned out on the one hand everyday resistance and resilience mutually reinforce each other in a certain way, on the other resilience and generativity interrelated processes. The study intends to present both processes in a single life history.

Keywords: forbidden religious order, everyday resistance, resilience, generativity

¹ Dr. habil. Bögre Zsuzsanna szociológus, egyetemi docens, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Szociológia Intézet

HÉTKÖZNAPI ELLENÁLLÁS, REZILIENCIA, GENERATIVITÁS

Egy földalatti szerzetesrend előljárójának élettörténete

A vallás hagyományosan totális intézmény, amelynek adaptációs képessége gyökeresen megváltozott a modern korra. Az új körülményekhez való alkalmazkodást nehezítette Magyarországon a kemény, majd a puha diktatúra, ahol a vallást reprezentáló egyház marginalizálódott. Egy olyan intézmény, amely korábban társadalomképző funkcióval rendelkezett, 1948 után a társadalom peremére szorult (Balogh–Szabó 2003: 9–22).

Magyarországon 1950-ben feloszlatták a szerzetesrendeket. Az akkor 63 működő rendből 23 férfi (2582 szerzetes), s 40 női (8956 apáca) rendet tartottak nyilván. Összesen 11 538 személyről beszélünk (Bögre 2012, Bögre–Szabó 2010).

A felosztatás után három stratégiát alakíthattak ki a rendek. Voltak olyanok, amelyeket az állam nem oszlatott fel, s nyolc iskolában hivatalosan benmaradhattak, így a bencések (Pannonhalmán és Győrben), a piaristák (Budapesten és Kecskeméten), a ferencesek (Esztergomban és Szentendrén), s a Szegény Iskolanővérek (Budapesten és a Debrecenben). A másik csoportba tartoztak azok, amelyeket felosztatott az állam, s ezt az érintettek, legalábbis látszólag, tudomásul vették. Harmadikként említhetők azok, amelyeket a föld alatt is folytattak működésüket, akár úgy, hogy tagjaik egy része külföldre távozott. Ezen belül a Kismarosi Ciszterci Nővérek rendje² számított a legkülönlegesebbnek, mert azt a felosztatás utáni időszakban, a Rákosi-diktatúra alatt alapította Tímár Ágnes.³ A tanulmányban a rend előljárójának élettörténetén keresztül mutatom be e stratégiát.

TÁRSADALOMTÖRTÉNETI HÁTTÉR⁴

A rendszerváltásig az egyház társadalomtörténetében durván két időszakot lehet megkülönböztetni (Bögre 2004). Az első korszak (1948–1964) nevezhető az ellenállás és a lebukások időszakának. Az egyház egésze, de a szerzetesrendek is úgy gondolták, hogy az ellenállás/rezisztencia morális kötelesség. „Guggolva is kibírjuk”, szölt a szállóigéjük. E korszakban a vallási ellenállás azt jelentette a társadalom egésze számára, hogy van alternatív világnézet, életfelfogás. Más nyelvet használt a hatalom, s mást az ellenálló egyház és a szerzetesrendek. Ez megmutatta, hogy lehet nemet is mondani a hatalomnak, van ellentársadalom (Lohfink 1990, Büchele 1991). Ez a szerzetesi magatartás csak akkor érvényesülhetett, ha titokban működött. Az ellenállás azt

² Ciszterci nővérek, Kismaros – monasztikus rend: a Zirci Apátságot 1923-ban hozták létre, amelynek 1950-es felosztatáskor 253 tagja volt. A ciszterciek Szent Benedek regulája szerint arra törekedtek, hogy imádság, munka, lelki művelődés egyensúlyát a csend és magány légkörét megtartsák. A Kismarosi Monostor a rendek felosztatása után kezdte meg működését, illegalitásban. 1955-ben négyen indították el a kismarosi ágat. Lásd tovább: <http://www.cisztercimonostor.hu/indexc.php?id=tortenetunk> {Letöltés ideje 2018. 08. 22.}

³ Tímár Ágnes OCist (1928–) ciszterci szerzetes, a Kismarosi ciszterci rend alapító apátnője.

⁴ A fejezet egy része a szerző által a témában készített élettörténeti interjúi alapján fogalmazódott meg.

eredményezte, hogy az egyház és a rendek szimbolikus tőkét tudtak felhalmozni a társadalom előtt. A szerzetesek korábban magától értetődő világát felváltotta a tudatos kitartás paradigmája. Tudták, hogy csak akkor maradhatnak fenn, ha kitartanak és alkalmazkodnak az új politikai körülményekhez. Ez a viselkedés terjedt el az ellenálló rendekben. Ebből a nézőpontból a korábbi kollektivistá gondolkodásmód drámai gyorsasággal keveredett az individualista magatartással. Újra kellett gondolniuk, hogy mit jelent szerzetesnek lenni. A II. világháború előtti időkben tevékenységüket támogatta az állam, most a pusztá létükhöz való ragaszkodás már ellenálló csoporttá tette őket. Az ilyen magatartás a diktatúra időszakában zártkörű maradt, s csak egy kisebbség gyakorolta a várható politikai következmények miatt. A földalatti létből, annak elitista jellege miatt, a tömeg kimaradt. Ebben az időben az egyházban kettős struktúra kezdett kiépülni, a korlátozott nyilvánossággal bíró hivatalos és a titokban működő földalatti. Ezt az irányt XII. Pius pápa is támogatta 1949-ben küldött pápai levelében (Salacz 1988: 38–39). Mindszenty József bíboros, akit a korabeli köznyelv „acélemlernek” nevezett, is az ellenállást képviselte (Balogh 2015). Az első időszakban az önmagukért folytatott küzdelem és az ellenállás összefonódott egymással, amikor nem lehetett tudni, hogy mikor sújt le a hatalom.

A szerzetesek körében új identitáselemek jelentek meg, mint a konspirálás, az önálló és a közösségi döntések a felülről való irányítottság helyett, a kreatív feladatmegoldások, vagy a csoporton belüli folyamatos kommunikáció életük rendezéséről, stb. Ez a létforma nem juthatott a csoporton kívülre, így felerősödött a „Mi” (rendtársak) és az „Ők” (renden kívüliek) közötti határvonal. 1948 előtti korszakban ez a szakadék elképzelhetetlen lett volna a társadalom és a szerzetesek között. A rendházaik elvesztése után a maguk kereste albérletekbe költöztek, egzisztenciájukat civil munkájukkal teremtették elő. Folyamatosan kettős életet éltek, nappal világi munkásként, éjszakába nyúlóan pedig szerzetesként. Mindez tőlük előrelátást, szervezkedést, a környezettől pedig szolidaritást igényelt. Az illegalitásban élő rendek újoncozással is foglalkoztak, amit kellő óvatossággal, leleményes helyeken történő találkozásokkal oldottak meg. Ilyen lehetett egy-egy templom padlása vagy pincéje, sokszor a hegyek közé mentek kirándulni, hogy ott az újoncoknak lelki gyakorlatokat tartsanak vagy teológiát tanítsanak. Az maradt meg köztük, aki vállalni tudta ezeket a körülményeket, aki nem félt az ismeretlentől. A sötétben tapogatóztak, mert előzetes minták nélkül kellett felépíteni új életformájukat (Bögre 2004, Bögre–Szabó 2010). A csoporton belüli kohéziót erősítette a lebukás veszélye, ami addig kalandnak számíthatott, amíg be nem következett. Ebben a világban sok függött az egyének pszichikai teherbírásától, a lebukás miatti félelem és a beszerzés reális veszélye miatt.

A második időszakban (1965–1989) tovább élt az egyház kettős struktúrája, a földalatti lét azonban szórványokban, egymástól is teljesen elszigetelve működött. Csökkentek a letartóztatások az 1963-as amneszcia után, amikor kiengedték a börtönből az egyházi perek miatt bebörtönzöttek többségét. A későbbi években egyes vallásos személyeket, s nem tömegeket tartóztattak le. Az illegalitásba kényszerült szerzetesek folytatták az első időszakra jellemző konspirációval megterhelt életüket, nem tudhatták, hogy meddig ér el a hatalom keze. Mindez egzisztenciálisan és lelkileg túlterhelte őket. Ebben a korszakban a hivatalos egyházi vezetők kompromisszumokra kényszerültek, ami kétélű fegyver lett a politikai vezetés kezében. Egyfelől a puhuló diktatúrában az egyházi vezetők tiltották/tűrték a földalatti egyház működését, de arról is tudunk, hogy egyéni habitustól függően támogatták is azt (Tomka 2005, Tomka 1990). Mindeközben a társadalmi közeg megváltozott, a szocialista modernizációban a társadalom egyre szűkebb rétegét érdekelte a vallás. Részben emiatt, illetve a

földalatti szórványlétezés miatt a rendtagok kapcsolódása a társadalomhoz esetlegessé vált, s ha mégis megtörtént, az nagy energiákat emésztett fel. (Erről az elemzés során még lesz szó.)

A rendszerváltás utáni időben az ellenállásnak kultusza lett. Az üldözöttség szimbolikus tőkével bírt, ami a kultúrában jelentős helyet foglal/t el. Ebből is következik, hogy az illegalitást vállaló szerzetesek világának tudományos megismerése új ismeretekkel gazdagíthatja a korszakról és a vallásról szóló ismereteinket. Ennek a világnak egy szeletét próbálja meg bemutatni s értelmezni ez a tanulmány.

MÓDSZERTANI MEGFONTOLÁSOK

Alábbiakban Tímár Ágnes élettörténetének elemzésével árnyalni szeretném a rendszerváltás előtti földalatti szerzetességről szóló ismereteinket. A kutatás során két és fél óras félig strukturált *élettörténeti interjú* készült Tímár Ágnessel, 2006-ban. Az interjú alatt jelen volt még nyolc szociológus hallgató a kismarosi monostorban. A megbeszéltek szerint a hallgatók csak az interjú végén tettek fel kérdéseket.

Ágnes a rendszerváltás után többször mesélt életéről nagyobb nyilvánosság előtt, s óhatatlanul kialakult számára egy történetkészlet, amelyből rendszeresen osztott meg részleteket másokkal. Ennek nyomai a nekünk adott interjú nyelvezetében, logikai rendjében is felfedezhetők. Ő maga ugyanerről 1994-ben így nyilatkozott. „Meséltem (az életemről), abból kiindulva, hogy a kérdezőt mi segíti tovább, mi az, ami közelebb viszi őt az Úristenhez az élményanyag és az emlékek tengeréből” (Elmer 1994: 139). Ágnes énkonstrukciójában tehát fontos szerepet kapott a missziós elköteleződése.

Az interjút azonban nem csak az alany perspektívája, hanem az interjúeré is befolyásolja. Így közösen hoznak létre egy interakciót, amelyben az interjú és ezzel együtt a szöveg megszületik. Ezt *aktív interjú*nak nevezzük, utalva a kérdező szerepére (is) (Holstein–Gurbrium 2013).

A szöveg egyszerre hordozza a múlt emlékeit a jelen perspektíváján keresztül, amelyet tovább „színez” az előbb említett aktív szituáció. Emiatt a szövegelemzés célja nem lehet pusztán a múltbéli események „objektív” megismerése, hanem az alany énkonstrukciójának megértése. (Kovács 2007, 2011). Az élettörténeti interjúk elemzésével az alany narratív identitásához jutunk közelebb, amellyel az eseményeket átélt személy együtt él.

A tanulmányhoz felhasználtam a 2006-ban készült élettörténeti interjút és Tímár Ágnes 2011-ben publikált önéletrajzi kötetét. Az önéletrajzot olyan esetben vettem elő, amikor kiegészítő információra és magyarázatra volt szükségem. A két szöveg jól kiegészítette egymást, kérdések felvetésére és magyarázatok megfogalmazására inspirált. Az alábbiakban minden esetben külön jelölöm, amikor az önéletrajz adataira támaszkodtam.

Az elemzés a *grounded theory* (GT) elvei alapján készült, három lépésben zajlott (Corbin–Strauss 2015). Először egy szövegelemző programmal megnéztem, hogy milyen elemi (szövegközeli) kódok találhatóak a szöveg szegmenseiben.⁵ Majd az elemi kódokat jelentésük szerint csoportosítottam az élettörténet relevanciája szempontjából. A csoportok elnevezései a szövegből vett „in vivo” kódok lettek, amit megtehettem, mert az alany nyelvezetét magas szintű absztrakció jellemezte (Gibbs 2008, Corbin–Staruss 2015).

⁵ A szövegelemzésben az ATLAS.ti 6.0 programot használtam.

Ezt követően megvizsgáltam, hogy a csoportokba sűrűsödő kódokat milyen kategóriákban, vagy másképpen keretekben lehetne elhelyezni, amelyek magyarázó erővel bírnának a korszakra és Ágnes élettörténetére nézve is. Ennek a folyamatnak az eredményként a szakirodalomból ismert három fogalmat vettem igénybe, amelyekről úgy ítélt meg, hogy megfelelnek ennek a célnak. Ez az elemzési mód is egy lehetséges eljárás a GT szerint (Corbin–Strauss 2015: 76–78). Végeredményként az értelmezés fogalmi keretei a reziliencia (az ember nehéz körülményekhez identitását megőrizve képes alkalmazkodni), a hétköznapi ellenállás és a generativitás (másokat támogató, segítő tevékenység) lettek.

FOGALMI KERETEZÉS

Hétköznapi ellenállás

Scott a „hétköznapi ellenállás” fogalmát vezette be a diktatúrával szembeni olyan ellenállás leírására, amelyben nem a rendszer megdöntése volt a cél, hanem a rendszer kijátszása a túlélés, az identitásőrzés, a korábbi életforma megtartása érdekében. A szerző hangsúlyozza, hogy nem csak a nyílt ellenállást tekinthetjük kollektív tevékenységnek, hanem a hétköznapi ellenállást is. Noha ez utóbbi titkos, de csak akkor működhet, ha a környezet a hallgatásával támogatja az ellenállókat (Scott 1996: 127). Scott szerint, aki nagyban támaszkodik Rév (1996) tanulmányára, a parasztság rejtett ellenállása igen színes volt a diktatórikus rendszerekben (Dessewffy 1996, Rév 1996). Ilyen lehetett a színlelés, az álengedelmesség, a tettett tudatlanság, a hódolat megtagadása, az adófizetés megtagadása, stb. E technikák hatása összeadódhat, és egy idő után nyílt ellenállásba csaphat át.

A diktatórikus vagy az autoriter rendszerhez való viszonyulás sokféle árnyalata ismert. Gyáni (2016: 258–273) az ügynökkérdés kapcsán „kollaborációról” beszélt. Rév szerint (1996: 156) a Rákosi-diktatúra alatt a „lát-hatatlan kéz mikroakcióiról” volt szó, amikor a parasztság megpróbált kibújni a beszolgáltatások alól. Majtényi (2003) a parasztság magatartását a Kádár-rendszer alatt először „ön-fejűségnek,” majd „rezilienciának” nevezte (Majtényi 2015: 15–16). E metaforikus fogalmak mindegyike valamiképpen az ellenállás és az alkalmazkodás közötti állapotokat írja le. Míg a kollaboráció a rendszerhez való önfeladó alkalmazkodást jelenti, addig a reziliencia az önvédő, identitást megőrző alkalmazkodást.

Reziliencia

A reziliencia kifejezést a nemzetközi szakirodalom az 1970-es években kezdte el használni, majd az 1990-es évektől egyre népszerűbbé vált a társadalomtudományban (Békés 2002). A fogalom röviden a társadalmi változásokhoz való rugalmas alkalmazkodást jelenti. Chandler a „külső problémákhoz vagy fenyegetésekhez való pozitív vagy sikeres alkalmazkodás képességét” érti a kifejezés alatt (idézi Raab et al. 2015: 73). Bourbeau árnyalja a fogalmat, amikor annak három különböző típusáról beszél. Ezek szerint reziliens egy rendszer, amikor egy sokkhatás után visszatér normális állapotába, amit „visszaugrásnak” is nevezhetünk. Másodszor, a rendszer „finomhangolás” útján alkalmazkodik a megváltozott körülményekhez, illetve harmadik típus lehet egy új egyensúlyi állapot kialakulása (Bourbeau 2015: 9–10). Mint az majd látható lesz, a földalatti szerzetesrend működése ez utóbbi csoportba tartozhat.

A reziliencia kutatás azt vizsgálja, hogy hogyan tud úrrá lenni egy egyén vagy csoport a környezetéből érkező rizikótényezőkhöz (Ribiczey 2008). A folyamatot akkor tekinti a szakirodalom sikeresnek, ha az érintettek nem roppannak össze, hanem megerősödve kerülnek ki a küzdelemből (Békés 2002, Berszán 2015, Raab–Jones–Székely 2015, Székely 2015). A cél az egyén vagy csoport integritásának és identitásának a megőrzése. A reziliens magatartás az egyén fejlődését is jelenti, mert különböző tanulási és önépítő folyamatokon megy keresztül, mire kialakul a túlélési és az alkalmazkodási stratégiája. A fogalmat használó kutatók szerint fontos az egyének aktivítása, előrelátása, illetve az őket támogató személyek elköteleződése (Berszán 2015, Raab et al. 2015).

Rezilienciával magyarázza például az oktatásszociológia a hátrányos helyzetű romák sikeres megküzdési stratégiáit. Kutatások során olyan részletek derültek ki, mint a különböző kockázati tényezők és kompenzáló funkciók közötti összefüggések. Belső rizikófaktor lehet egy személy bizonytalansága, külső pedig egy család-szerkezeti rendellenesség. Ugyanakkor a kockázati tényezőket belső erőforrások kompenzálhatják, mint például a nehézségek átértékelésének képessége. Külső kompenzáló tényezőnek tekinthető az egyént segítő személyek folyamatos támogatása (Ceglédi 2012, Máté 2015).

Generativitás

A fogalmat a szociálpszichológiában Erikson (1991) vezette be, s arra utal, hogy a felnőtt ember feladata a jövő generációjáról való gondoskodás. Erikson szerint a generatív én a társadalomnak vissza akarja adni azt, amit élete során környezetétől kapott, úgy, hogy a gyerekein keresztül építeni akarja a jövőt. Ily módon nyer értelmet az élete. Erikson beszél a „magányos” emberekről is, mint amilyenek ebben az értelemben a szerzetesek voltak, akikről azt írta, hogy náluk a generativitás a Mások (idegenek) megsegítésében nyilvánul meg. Szerinte életállapottól függetlenül mindenki válhat gondoskodó felnőtté. A szerző az identitás fő funkcióját az élet időben történő szervezésében látta, amely a szocializáció során formálódik, s az élettörténetből ismerhető meg. Erikson felfogását követte és némiképp továbbgondolta McAdams szociálpszichológus (McAdams 1985, 2006). Ő úgy fogalmaz, hogy az identitás belső történetként, vagy személyes mítoszként fogható fel, hozzátéve, hogy az egyén élettörténete integrálni képes az ember életét (McAdams 2011). Másképpen, a narratív identitásnak kiemelkedő szerepet tulajdonít, mert szerinte élettörténetünk elmondásakor konstruáljuk meg önmagunkat azzal, hogy rendet teszünk „identitásaink” között.

A 70-es évek végén a társadalomtudományban bekövetkezett paradigmatis fordulat után a paradigmák „aprózódásának” lehetünk tanúi (Denzin–Yvonna 1994, 2011: 1–21). Így például, hogy csak a legismertebbeket említsem, a pozitivizmus, posztpozitivizmus mellett megerősödtek a kritikai elméletek, a konstruktivizmus vagy interpretivizmus (Yvonna et al. 2011: 97–128). Ezt a változást azért érdemes megemlíteni, mert a különböző elméleti megfontolások miatt egyre differenciáltabbak lettek az identitásfelfogások, s köztük a narratív identitásfelfogás is. Értelmezésem szerint McAdams felfogása eltér Eriksonétól, de nem azonosítható teljesen a konstruktivista és posztmodern paradigma képviselőinek felfogásával sem. Ez utóbbi szerzők szerint az identitás mára már kizárólag performatív jellegű, szituációktól függő, s diszkurzív konvenciók szerint szerveződik. E felfogás szerint az élet folyamatosan újraírt narratívákban jelenik meg (Gergen 1991, Bamberg et al. 2011, Hermans 1996, Raggatt 2006).

Az érvelések többségét McAdams nem vitatja, de továbbra is úgy látja, hogy a narratív identitásnak kiemelkedő szerepe van az én integrálásában. Szerinte számolnunk kell az egyén azon törekvésével, mely szerint személyiségét valamiképpen egységben szeretné látni, s ezt az élettörténeti elbeszélésével érheti el (McAdams 2006, 2011). Ágnes történetének elemzésekor ez utóbbi álláspontból indultam ki. Azt feltételeztem, hogy a szövegben vannak olyan stabil pontok, amelyekből érthetővé válik identitásának mélystruktúrája (Kovács 2011: 5).

Fogalmak közötti összefüggések

Egyik kérdés, hogy milyen összefüggés van a „hétköznapi ellenállás” és a „reziliencia” fogalmi között. Bourbeau megfogalmazta (ahogyan Scott is), hogy a két magatartás részben össze is kapcsolódhat egymással, mert az ellenállás sikerességét elősegítheti a reziliencia (Raab at al. 2015: 75, Bourbeau 2015: 18). Kutatásomban a két fogalom közötti hasonlóságot vagy különbséget a hatalom viszonyulása alapján vizsgáltam. Ezek alapján úgy tűnik, hogy amennyiben a diktatúra bünteti a „rugalmas-sikeres alkalmazkodást,” úgy eredményeim szerint hétköznapi ellenállásnak nevezhetjük az egyének akcióit, ha viszont a hatalom semleges vagy elnéző magatartást tanúsít, akkor rezilienciával állunk szemben. Mindebből következik, hogy a két fogalom részben különbözik, részben pedig átfedi egymást.

Másik kérdés, hogy milyen kapcsolat fedezhető fel a reziliencia és a generativitás között. A két jelenség közötti különbség leginkább abban lelhető fel, hogy kik a „kedvezményezettjei” a rugalmas alkalmazkodásnak vagy a generativitásnak. Míg a reziliencia inkább arra a jelenségre utal, hogy változó vagy nehéz társadalmi körülmények között az egyén el tudja érni az új helyzethez való alkalmazkodását, s ezért sikeresen túljut a problémákon, addig a generativitás másokról gondoskodik, továbbadja azt, amit kapott vagy tapasztalt. Másképpen a reziliencia jelenségében az ön-megőrzés a cél, a generativitásban pedig mások-építése a hangsúlyos.

TÍMÁR ÁGNES ÉLETÚTJA⁶

Mint fentebb már említettem, az életút összeállításához felhasználtam a velem készült interjúmat (2006), illetve Ágnes önéletrajzi kötetét, amely 2011-ben jelent meg. Az alábbiakban zárójelbe teszem azokat az adatokat, amelyeket az interjúban nem mondott el, írásos visszaemlékezésében viszont közölt.⁷

Ágnes 1928-ban született Budapesten. (Szülei elváltak, édesanyja katolikus volt, édesapja zsidó származású. Ágnes édesapjával és apai „Nagyanyójával” élt együtt 1944. július 2-ig, azok elhurcolásáig. A 16 éves lány ezután apai rokonaihoz került, akik túléltek a munkaszolgálatot (Tímár 2011: 23–24).) Ágnes az előbbi részletekről az interjúban csak ennyit jegyzett meg: „*Anyira megviselt a szüleim elvesztése, hogy nem jutott belém semmi más.*”⁸ (Tímár 2006.)

6 Az elemzésbe olyan részleteket vettem be, amelyeket Tímár Ágnes a nyilvánosság elé tárt, vagy az interjúban elmondott. Az elemzést azokra az élettörténeti eseményekre nem terjesztettem ki, amelyeket T. Á. nem kívánt egyelőre megosztani velünk.

7 A II. világháborús eseményekről bővebben írt életrajzában (Tímár 2011).

A háború utáni iskoláit az Angolkisasszonyoknál⁹ folytatta, ahol az egyik osztályfőnöki órán megtérésélménye volt. Az akkori apáca osztályfőnökével, Tatár Margittal¹⁰ életszóló barátságot kötött. Vele később Kalocsán együtt raboskodott. (A gimnázium első nyáriszünetében, 1945-ben meghívták a szakcsi katolikus ifjúsági táborba, ahol megismerkedett Lénárd Ödönnel.¹¹ Ettől kezdve a piarista szerzetessel és pappal haláláig atyai kapcsolatot ápolt. Lénárd Ödön édesapja helyett apja lett, a pap édesanyja pedig „Nagyanyója” helyett „Nagyanyusa” (Tímár 2011: 34–35))

A gimnázium után a Műegyetemre járt építész szakra, amit nem fejezett be, mert beállt apácának. (1948-ban az újonnan alakult női ciszterci rendhez, a Regina Mundihoz csatlakozott. A szerzetek 1950-es feloszlásakor rendtársaival együtt először a Bakonyban, majd Zircen, ezt követően Bodzaváron, s végül Érden próbálkoztak titokban szerzetesként megmaradni. Amikor 1953-ban Lénárd Ödön kiszabadult első bebörtönzéséből, Ágnes azonnal felvette vele a kapcsolatot. Ekkor Ágnest előljárói elküldték a rendből (Tímár 2011: 51–63.) Budapestre került, s rendeznie kellett civil életét. Vissza akart térni az egyetemre, de múltja miatt elutasították. A Diószdi Csapágygyárban kapott munkát, ahol építési ellenőr lett. Közben Lénárd Ödön a vallás iránt érdeklődő fiatalokat küldött Ágneshez, s 1955-re kialakult körülötte egy közösség. Ágnest emiatt 1961-ben letartóztatták. Velük együtt, ezen az éjszakán legalább 300 egyházi személynél végeztek házkutatást, s száznál több személyt tartóztattak le¹² (Balogh 2013, Diera 2015).

A vezető nélkül maradt közösség a legfiatalabb tagjukat, az akkor 21 éves Tímár Mónikát választotta meg előljárónak.¹³ Kiszabadulásuk előtt Mónika hirtelen meghalt. A közösség tagjai tudtak arról, hogy bebörtönzöttekért felajánlotta életét Istennek, s hirtelen bekövetkezett halálát úgy értelmezték, hogy Isten elfogadta azt. Mónika halála után a rabok hamarosan, az 1963-as amnesztiával kiszabadultak (Tímár 1990). A közösség ott folytatta az életet, ahol a börtönévek előtt abbahagyta.

A második letartóztatására 1966-ban került sor, ekkor is Lénárd Ödönnel egyszerre vitték el. Ágnes 1968-ban, lelkiatyja 1977-ben, VI. Pál pápa közbenjárására szabadult ki. Ágnes a börtön után csatlakozott rendjéhez, s folytatták korábbi életformájukat. Közös életterük megteremtésére építkezésbe fogtak. Először egy kis, majd egy nagyobb faházat építettek a hetvenes években. Ezt követően egy kisebb téglaházat húztak fel Kismaroson 1982–84 között. „Szabadidejükben” lelkigyakorlatokat, hittant tartottak önmaguk és ismerőseik számára.

Ágnes 1972-ben elkezdett teológiát tanulni, Magyarországon ő volt az első női teológus, majd elhatározta, hogy doktorálni is szeretne. A Budapesti Központi Szemináriumban nem védhette meg disszertációját, emiatt egy párizsi professzorral vette fel a kapcsolatot, aki támogatta doktori kinevezését. A kor egyházpolitikája

9 Angolkisasszonyok szerzetesrend, 2002-től a rend hivatalos neve *Congregatio Jesus*.

10 Tatár Margit, szerzetesnővér az angolkisasszonyoknál. 1961-ben ítélték el a „Fekete Hollók” fedőnevű egyházi perben.

11 Lénárd Ödön (1911–2003) piarista szerzetes és pap. 1938–1945 között gimnáziumi tanár a piaristák szegedi gimnáziumában. 1946-tól az *Actio Catholica* (katolikus mozgalom a világi híveknek az egyházi életbe történő nagyobb bevonására) országos kulturális titkára Budapesten. Összesen 18 évet töltött börtönben, háromszor ítélték el, s 1977-ben szabadult, mint az utolsó bebörtönzött pap.

12 Egészen pontosan 113 főnél tartottak házkutatást, 51 személyt helyeztek előzetes letartóztatásba, 224 személyt terhelte nyilvánítottak, 50 papi személyt funkciójából fegyelmi útján eltávolítottak, 70 világit pedig tudományos és egyetemi munkahelyükről küldtek el (Balogh 2013: 63).

13 A névrokonság oka: Mónika felvette a Tímár családi nevet, Ágnes neve után.

nem tette lehetővé Párizsba utazását, Magyarországon viszont sehol nem talált befogadó egyházi intézményt a doktori dolgozata hivatalos megvédéséhez. Erre csak 1989-ben kerülhetett sor Párizsban.

A rendszerváltás után Ágnes 1994-től apátnő lett. A ciszterci rend 1955-től kezdődően érvényesítette a kismarosi nővérek fogadalmát, ami egyházjogilag rendezetté tette a korábban illegális közösség helyzetét. 1997-re felépült a monostoruk, könyvtáruk és templomuk. Az építkezéshez szükséges pénz összegyűjtésében Ágnesnek oroszlánrésze volt.

Lénárd Ödön harmadik kiszabadulása után (1977) folytatta a közösség lelki vezetését, majd a rendszerváltás után létrehozott egy Egyháztörténeti Intézetet Kismaroson. Levéltári kutatásokat folytatott a kommunista vallásüldözésről. A szerzetespap 2003-ban halt meg, s Ágnes, aki ebben az évben lett 75 éves, lemondott apátnői tisztéről. Szakkutató nem lévén, vállalta, hogy folytatja az Egyháztörténeti Intézet munkáját. (2003–2006 között Ágnes élete a monostorban ellehetetlenedett, felfüggesztették a gyűjtemény munkáját. 2006. májusában az apátságból „menekülésszerűen” elköltözött¹⁴ (Tímár 2011: 335).)

Kezdetek, egy kis kitérővel

Felmerül a kérdés, mi motiválhatta Ágnest húsz éves korában a szerzetesi hivatás választásában, éppen akkor, amikor megkezdődött a vallás és egyházüldözés. 1948-ban már látni lehetett a szerzetesek társadalmi marginalizálódását, állami munkahelyeik elvesztését, stb. Ágnes ennek ellenére, hirtelennek látszó döntéssel, a külső körülményeket nem mérlegelve, belépett egy szerzetesrendbe. A lehetséges magyarázathoz két szöveg, az interjú (2006) és az önéletrajz (2011) összehasonlítása vihet közelebb bennünket. Ágnes az önéletrajzában láthatóan feladta a fentebb említett elvét, miszerint életéről úgy és annyit mesél csak el, amennyi – szerinte – a hallgatóság javára válik.

Ágnes az interjúban nem beszélt édesapja és apai nagyszülei zsidó származásáról, szülei válásáról, Lénárd Ödönrel való találkozásának körülményeiről s kapcsolatuk életre szóló jelentőségéről. Kérdés, hogy van-e ennek az elhallgatásnak az élet- és kortörténet szempontjából jelentősége? Ágnes az interjú során úgy ítélte meg, hogy nincs. Önéletrajzi kötetében viszont beszélt a részletekről. Innen tudható édesapja és „nagyanyója” 1944-ben történő elhurcolása, s az a mozzanat is, ami a későbbi élete szempontjából fontos részlet, hogy ő mindenképpen velük akart menni, osztozni akart sorsukban. Ez azonban nem következett be, mert édesapja és nagyanyója könyörögtek neki, hogy meneküljön, a csendőrök pedig elzavarták. Az önéletrajz szerint a kamaszlány magára maradása és benuultsága csak két évvel később oldódott fel, amikor Lénárd Ödönrel találkozott. Ágnes szavaival Lénárd Ödön „soha nem álmodott csodát hozott” az életébe. „Én Édesapád helyett leszek az édesapád. Soha többet ne zavarja meg a lelkedet, hogyha bárki bármit mondana is a zsidókról. Ne törődj vele. Nincs jelentősége. Nagyon szeresd Édesapádat, Nagyanyót, és ne engedj be a lelkedbe semmit, ami fájó. A Jóisten most melléd állított és egy életre, egy örökkévalóságra elvállaltalak.” (Tímár 2011: 34).

Ágnes ettől kezdve a Lénárd családdal élt 1948-ig, a pap első letartóztatásáig, amiről könyvében így írt: „Még látta, hogy autóba tuszkolják. 'Apám, mi lett veled akkor, akit elengedtem 1944. június 2-án? Mennem

¹⁴ Az elköltözésről nekünk még nem beszélhetett, mivel az interjú 2006. áprilisában készült, s távozása egy hónappal később történt.

Természetesen, utólag értelmezve az interjúban elmondottakat, a szerzetesrend és a volt apátnő közötti feszültséget burkoltan ugyan, de jelezte.

kellett volna veletek nekem is.' Atya, aki Apám helyett lett édesapám... most hurcolták el... és én hagytam, hogy elvigyék a sorsközösség vállalásának jele nélkül." (Tímár 2011: 42). Az akkor húsz éves Ágnesnek ezek után vidékre kellett mennie, hogy ne legyen szem előtt, s a zirci ciszttereknél kapott menedéket. Ott került közelebb a szerzetesi élethez, és eldöntötte, hogy ő is szerzetes lesz. Mielőtt végleg elhatározta volna magát, még meglátogatta Lénárd Ödönt a börtönben, aki áldását adta a döntéshez (Tímár 2011: 47). Ezek alapján feltételezhető lenne, hogy Ágnes az események hatására, dacból lett szerzetes.

Az interjúban, a részletek ismertetése nélkül, hivatása választásának okáról így beszélt:

„Ezeket a helyzeteket, ezeket a dolgokat, amikkel találkoztam, éreztem, hogy akkor se tudok mit csinálni, ha nem alszom és nem eszem, csak megteszem, amit meg lehet tenni a mentés érdekében, belehalok és semmit sem csináltam. Akkor arra a felismerésre jutottam, hogy ha én nem tudok semmit, akkor az Úristen mégis csak tud valamit csinálni. Az egyetlen, amit tenni lehet, hogy a Jóisten mellé állok, és hadd tegyen ő. Így lettem szerzetes.”

Ebben a szövegrészben a „helyzetek” (1948-ra vonatkozik) kifejezéssel több történelmi eseményre utalhatott. Kezdve a civil vallásos és nem vallásos egyletek, szervezetek betiltására, Mindszenty bíboros folyamatos támadására, majd letartóztatására. Vagy említhető az egyházi iskolák államosítása, a szerzetesek állásának megszüntetése az egészségügyben, a szociális szférában, a börtönökben, stb. A sorokból szokatlan tettekrekeség, cselekvő szándék olvasható ki, s végül a következtetése: azzal tesz a legtöbbet, ha szerzetes lesz. Ágnes döntése rendkívülinek tekinthető ezekben az években.

Az interjúban elmondott társadalmi motivációk mellett az önéletrajzban személyesebb okok is megszólaltak. Ahogyan fentebb láttuk, Lénárd Ödön letartóztatásakor újra átélte apja és nagyanyja elvesztését, elhurcolását. Az emléket önvád kísérte: *„és én hagytam, hogy elvigyék a sorsközösség vállalása nélkül.”* Azt nem tudni, hogy itt kire vagy kikre gondolt, feltételezhetően szüleire is és Lénárd Ödönre is. A két szöveg összeolvasása alapján nem zárható ki, hogy a szerzetesség mellett azért döntött, hogy ezzel egyrészt kifejezze lázadását a „helyzetek” ellen, másrészt így vállalhatott szolidaritást fogadott apjával, Lénárd Ödönnel. Harmadrészt, ezzel a döntésével lefaraghatott valamit szülei „cserbenhagyása” miatti mélyen elrejtett bűntudatából. Ezek miatti tehetetlenségén a radikális elköteleződés enyhíthetett valamit. S végül, a szerzetesség motivációja lehetett még az is, hogy így egy közösséghez tartozhatott, ami részben pótolni tudta elvesztett családját.

Ágnes a legnehezebb korban lett szerzetes, amit társadalmi és személyes motivációk egyaránt meghatároztak.

A földalatti szerzetesi élet tapasztalattörténete¹⁵

Ágnes élettörténete négy idősíkra osztható. Történetének központi tengelye a börtönben töltött évek, időszámítását ez határozta meg. Beszélt a börtön előtti, alatti és utáni éveiről, s a rendszerváltást követő tapasztalatairól. Az elemzésben ezt a korszakolást követem, megvizsgálva a különböző életszakaszokra legjellemzőbben használt fogalmak jelentését.

¹⁵ A keretezés lényegéről lásd például (Gyáni 2002), illetve (Feischmidt 2018).

A börtönévek előtti korszak keretezése (1953–1961)

Ágnes önéletrajzi kötetéből tudható, hogy 1953-ban el kellett hagynia a titokban működő *Regina Mundi* szerzetesrendet. Lénárd Ödön ebben az évben szabadult először a börtönből, s Ágnes a rendje kérésére sem szakította meg vele a kapcsolatot. Ezt az előjárók több szempontból sem nézhették jó szemmel. Egyfelől nem mindennapi a szerzetek világában egy szerzetespap és egy szerzetesnő közötti apa-lánya kapcsolat, ami irigységre, rosszallásra, negatív értelmezésre adhatott okot (Tímár 2011: 63). Másfelől, arra is gondolhattak, hogy elővigyázatosságból nem lenne tanácsos a földalatti rendnek egy börtönből szabadult, elkötelezett pappal kapcsolatba kerülni. Feltehetően Ágnessel beszéltek minderről a vezetők, s a jelek szerint ő Lénárd Ödönt választotta, annak következményeivel együtt. Ahogyan az várható volt, a kiszabadult pap folytatta korábbi egyházmentő tevékenységét. Ágneshez például ő küldött a vallás iránt komolyan érdeklődő fiatalokat, akikből néhány éven belül kialakult egy új szerzetesközösség.

„Elköteleződés”

A letartóztatása előtt 8 éve volt arra (1953–1961), hogy kialakítsa szerzetesi életüket. Ágnes ezt az életformát jellemzően az elköteleződés szóval mutatta be. A szövegkörnyezet szerint az elköteleződést egy komoly döntés előzte meg. Aki csatlakozni akart, annak tudnia kellett, hogy mire vállalkozik. A döntéssel a jelölt számára egy új élet kezdődött el. Ez az életforma bizonytalansággal és félelemmel járt. „*Nem lehetett tudni, hogy mi lesz.*” A jelentkezőket senki sem áltathatta, hogy őket nem fogják letartóztatni. Lénárd Ödön példáját közelről láthatták, aki a közösségük lelki atyja volt. Nem lehettek naívak. Ügyük iránti elköteleződés a börtönnel való „fenyegetettséget” is jelentette. Továbbá „fegyelmet” is megkövetelt.

Ágnes szerint a hozzájuk jelentkezettek közel fele maradt velük véglegesen. A „mindent vállalás” mögött intenzív élet állt. Mi lehetett ez a „minden”? Mindennapjaik egyrészt megterhelőek voltak kívülről nézve is. A napi nyolcórás munka előtt és után a szerzetesi élet rítusait végezték el. Kialakították a közös és egyéni imák rendjét, a liturgiák sorrendjét, s ezen felül ismerőseiknek, baráti családoknak hittanórákat tartottak. A napirendjüket maguk szabták meg, ami reggel négy órai kelést jelentett, akkor elmondták a zsolozsmát, majd elmentek misére, s ezután értek be munkahelyeikre.

A radikális vallásos élet melletti elköteleződés 1953–61 között azt jelentette, hogy a szerzetesek csak látszólag engedelmeskedtek az uralkodó ideológiának a munkahelyeiken, munkaidőn kívül azonban rejtőzködő életformát éltek, megtagadva a behódolást. Nem állítható, hogy környezetükben senki sem tudott valódi identitásukról, feltételezhető, hogy számíthattak környezetük hallgatására, szolidaritására. Az elköteleződés fogalma azt jelentette, hogy a földalatti életet választották, ami hétköznapi ellenállásként értelmezhető.

„Küldetés”

Az elköteleződés hátterében a küldetéstudat állt. Ugyanakkor a megváltozott társadalmi körülmények között senki sem tudta közülük, hogy miként lehetnek szerzetesek. Az 1955-ben, a diktatúrában alakult rendnek nem volt regulája, azt meg kellett fogalmazni, s ehhez a hagyományokhoz nyúltak vissza. „*Elkezdtem az ókeresztény irodalmat olvasni, mert valamikor valahogy elkezdődött a szerzetesség. Az nem úgy történt, hogy voltak kolostorok és oda beléptek, csöngettek a fiatalok és azt mondták, hogy szerzetesek akarunk lenni. Valahol a Jó*

Istent elkezdtek keresni.” A vallásos élet fenntartásához tanulásra volt szükség, ami önképzést jelentett. Ehhez könyveket szereztek be, keresztény irodalmat olvastak, nyelveket tanultak, hogy idegen nyelvű könyveket fordíthassanak. Főleg a német és francia teológiából fordítottak éjszakánként. Ez szükségszerűen azt is jelentette, hogy részt vettek a vallásos szamizdat irodalom gyártásában. *„Az 56-os idők a szamizdat irodalom készítette elő. Nálunk az ötvenes években rengeteget fordítottunk. Ezeket papírra gépelve, 9–10 példányban, alig olvashatóan, mérhetetlen sok munkával fordítottuk, gépeltük.”*

A küldetéstudatuk alakulásával formálódott a sajátos életformájuk. *„Egy kicsit a hátunkon vittük a kolostort magunkkal. Az egymáshoz tartozást a közös napirend határozta meg. Úgy alakítottuk ki ezt az életformát, ahogyan annak idején az első keresztény századokban elindult a szerzetes élet.”* Amit Ágnes vallásos nyelvezettel küldetésnek nevezett, azt a szerzetesek a meggyőződésükért, vallás értékeikért tették. Magatartásuk nem csak hétköznapi ellenállásként, hanem rezilienciaként is értelmezhető. Abban a korban éltek, amikor csak titokban lehettek szerzetesek.

Börtönévek keretezése (1961–1963, 1966–1968)

„Hűségesség” (1961–1963)

A börtönévekről szóló történeteket a hűségesség kifejezése uralta. A szó jelentése eredetileg a Bibliában Istenhez kötődik, s Ágnes is elsőként a hozzá való hűséget fogalmazta meg, amihez azonnal hozzátette az emberhez való hűséget is.

Amikor Ágnest és társait először letartóztatták, felmerülhetett a kérdés, hogy vajon a „szabadon” maradtak hogyan fognak viselkedni? Folytatják-e az eddigi életformát, vagy félelmüknek engedve szétszélednek? Ebben a kontextusban jelent meg a hűségesség, ami a rend megmaradásának az egyik feltétele lett. Ágnes szerint mindenki „becsületességére” szükség volt. Ehhez társította a „megbízhatóságot”, mert a letartóztatottaknak bízniuk kellett abban, hogy van kikért kitaraniuk. Tudniuk kellett, hogy „ma, holnap és holnapután” is lehet-e egymásra számítani. A hűség folyamatosságát a látogatások, a csomagok küldése, a becsempészett szentelt ostyák biztosították. Így lett a hűség a kitartás erénye. Azzal érvelt, hogy egyfelől *„Nem féltünk, csak a Jóisten-től”,* másfelől pedig *„egymásra életre-halálra lehetett számítani”. „Volt olyan börtönlátogatás, hogy a rács egyik oldalán álltunk négyen – az egész közösség ott volt a börtönrács két oldalán, együtt voltunk. Ez mérhetetlen erőt adott, hogy tudtam, hogy ott vannak, hűségesek. A kintiek tudták azt, hogy ami bent nekünk van és nehéz, abból ők is erőt merítenek.”*

A hűség legradikálisabb jelentése Tímár Mónika kapcsán merült fel, aki „mindent odaadott”. 21 évesen elvállalta a csonkán maradt közösség vezetését, majd lebetegedett, s meghalt. A közösség értelmezésében a bebörtönzöttekért az életét adta. *„Felajánlotta az életét értünk, akik a börtönben voltunk. A Jó Isten ezt el is fogadta. Egy fiatal, aki egészséges, három hét alatt halt meg egy hepatitiszszel. Isten elfogadta Móni felajánlását.”*

A másik radikális személy Lénárd Ödön volt. *„Amit beletett ennek a közösségnek az életébe, az páratlan. A szenvedésével, a hűségével. Egy ember, aki csak hűséges volt.”*

„Hűség vagy hősiesség?” (1966–1968)

Ágnes szerint mindaz, amit a fenti részletekben elmondott, „nem hősiesség”, hanem csak hűségesség volt. Lénárd Ödön szavait hozta fel példaként: *„Fiam, nem vagyunk hősök, csak becsületesek próbálunk lenni. Az elég. A hős – annak feltétele van. Egy Kolbe,¹⁶ az hős. De amit mi csináltunk, az csak a mindennapos hűség. Megmaradni keményen, hűségesen.”*

Második letartóztatásának emlékeiben azonban hangot kapott a hűséggel kapcsolatos kételye, elbizonytalanodása. Fontos-e a hűség, kinek kell az ő hűsége? Egzisztenciálisan bizonytalanodott el akkor, amikor mindez felmerült benne?

„Volt az egyik kísértésem. Az jutott eszembe, hogy én állok egy ponton, ahova az Úristen helyezett. A kezemben van a puskám és senki sem támad engem. A harcvonal ki tudja már hol van. Az a pont, amit én hűséggel őrzök, az se Istennek, se embernek nem fontos. Miért vagyok én? Miért vagyok itt? Azt mondtam: ez kísértés, s megoldódott.” „Másodszor már egyedül voltam. Amikor az ember először kerül egy ilyen helyzetbe, akkor az ember egy kicsit hős, mártír, a hitvalló. Akkor minden új, és megy. De amikor minden éveken keresztül tart, és csak tartanak a hétköznapok, nincs vége, parttalan az egész – annak a tartóssága nagyon nehéz. Hol van már a hősiesség az egészben?”

A második börtönévei alatt Tímár Mónika már nem élt, Lénárd Ödön is újból börtönben volt, s a közössége tagjai Budapestről igyekeztek vidékre költözni, hogy ne maradjanak szem előtt. Magányosnak érezhette magát. Ebben a kontextusban válik érthetővé, hogy Ágnes miért a hűséget emelte ki, s miért nem a hősiességet. Hűség nélkül nem maradt volna fenn a küldetéstudat. Emlékezete szerint a hősiesség köddé vált a második letartóztatáskor, a börtön hétköznapjaiban a hűség jelentette a megmaradást.

Habár Ágnes és Lénárd Ödön szubjektíve a hűséget többre értékelte a hősiességnél, kívülről szemlélve mindkettőre szükségük volt a börtönben. Ahhoz, hogy a „kísértésnek” ellent tudjon állni, Ágnesnek erősen reziliensnek kellett lennie. Ugyanakkor nem került volna börtönbe, ha a kinti életét nem tekintette volna a hatalom ellenállásnak.

Börtönévek utáni tapasztalat (1968–1990)

„Semmiből építettünk mindent”

Ágnes 1968-ban engedték másodjára szabadon, s folytatta tovább a földalatti élet szervezését. Szükségük lett saját „telephelyre”, ami nem Budapesten volt. Ágnes mindezt a semmiből történő építkezésnek tekintette. A semmi azt jelentette, hogy „mindent mi csináltunk”, „mindent magunknak köszönhetünk”. Más szóval, amit felépítettek – fizikai épületeket, emberi kapcsolatokat, a közösséget, a fiatalok nevelését –, abban magukra voltak utalva. Ilyen volt a telephely telkének megvásárlása a Börzsönyben, vagy arra a faház építése. A „semmi” jelentette a kétkezi munkát, az utánajárást, az építkezés lebonyolítását. A semmi és senki jelentése képletes volt, hiszen kőművest, segédmunkást fogadtak az építkezéshez. Kész házra nem volt pénzük, ezért az építést választották. Először a kis faház készült el, amit ősmonostornak neveztek, majd Lénárd Ödönnek építettek 1977-ben egy még kisebb faházat. 1982–84 között lettek készen az első kőházukkal, ahová már fi-

¹⁶ Maximilian Kolbe (1894–1941) vértanú, lengyel ferences szerzetes. Az auschwitz haláltáborban 1941-ben, önként vállalta egy tizedelés alkalmával, hogy őt lőjék le Francinek Gajowniczek helyett, akinek otthon családja volt.

atalokat hívtak lelkigyakorlatokra, évente kétszer. *„Ami akkor történt ezekkel a fiatalokkal, az lélegzetelállító. Mert a sivatagban a síneket is le kellett fektetni. A liturgiát magunk csináltuk – akkor még latin volt a liturgia nyelve. Csináltunk kétnyelvű liturgiát, hogy értsék a fiatalok. Az összes eszközt magunk állítottuk elő, hímeztünk. A stólát, mindent.”*

Amit Ágnes a „*semmi*” kifejezés alatt értett, azt másképpen mindennek, soknak, erőn felülinek, vagy áldozatvállalásnak is nevezhetnénk. A kijelentés mögött a teremtő készség miatt érzett büszkeség is érzékelhető. Összességében a börtön utáni időszak reziliensnek tekinthető.

„Felelősség”

Ágnes életformájukat felelősségvállalással is jellemezte, ami fegyelmezettséget kívánt meg. A fegyelmezettséget az őket látogató fiataloktól is megkövetelték. *„Elkezdődött a lelkigyakorlat 3 órakor és este a 8-as vonattal mentek el. Percek alatt eltűnt az egész társaság. Rendezetten, fegyelmezetten ment az egész. Hogy így meg tudták tartani, ennek is volt nemcsak, hogy nevelő ereje, de volt tartása. Aki ezt megtartotta, az tudta, hogy ide tartozom, így csinálom, ezt így gondolom, komolyan gondolom. Így lehetett ebben a dologban létezni.”*

Mindez a szerzetesek részéről előrelátást, hónapokra történő tervezést jelentett. *„Minden lelkigyakorlat jelentett egyfajta izgalmat, feszültséget, ki veszi észre, ki jelent fel. Mégis nagyon sok lelkigyakorlat volt itt a házban. Akkor kezdődött el az ún. ifjúsági nyílt nap. A közösség rendszeresen végezte a teljes zsolozsmát, liturgiát és elkezdtek, hogy negyedévenként egyszer meghívtunk fiatalokat. Kb. 50 fiatal jött össze. Megbeszéltük, hogy nagyon sok fegyelmet kíván ennek az életnek a megoldása. Mindig adventben kiadtunk egy dátumsort. A következő évre a négy dátum rajta volt, hogy mikor lesznek ezek az ifjúsági nyílt napok. Soha többet nem jeleztük. Megkapta novemberben, hogy mikor lesz a következő 4 nyílt nap. Mindig itt voltak a fiatalok.”*

A „*semmiből*” történő építkezés, a lelkigyakorlatok eszközeinek megteremtése olyan reziliens magatartásra utal, amelyben megjelent a generativitás is, mert egyfelől küldetésüket teljesítették a lelkigyakorlatokkal, ugyanakkor mások tanítását is vállalták ezzel.

Rendszerváltás utáni évek keretezése (1990-2006)

„Semmi...”

A rendszerváltás utáni évekről mesélve ismét előkerült a „*semmi*” kifejezés, de újabb jelentésárral gazdagodva. Ezen évek tapasztalatában egyfelől az anyagi javakra, a pénz hiányára vonatkoztatva merült fel. A „*semmi*” kontextusa itt a rendszerváltás utáni kárpótlás lett, mivel minden rend kaphatott valami ingatlant vissza, de a kismarosi nővérek *„nem kaptak semmit, mert nem vettek el tőlük semmit.”* S a ciszterci rendtől sem kaptak „*semmit*”, mert vagy nem kértek tőlük, vagy nekik sem volt miből adni. A nővérek továbbra is a fizetésükre és a rehabilitációjuk után járó nyugdíjkiegészítésre támaszkodhattak építkezéseikben.

A közösség építkezéseinek motorja Ágnes volt, ami anélkül kezdődött el, hogy a szükséges összeg a rendelkezésükre állt volna. Ami felépült, azt maguknak, a hazai kisadakozóknak és a külföldi egyházi szervezeteknek, papoknak köszönhették. *„Az egész épületkomplexumnak (a kőmonostornak) a felépítése – van egy monasztikus szárnya, ahol nővérek laknak, 16 szoba, alagsorban műhelyek. Van egy régi épület, amit 82-ben*

építettünk. Van egy könyvtárépület, amiben a semmiből 35 ezer nem akármilyen kötet könyv került össze. Van egy épület, ahol a konyha és vendégszobák vannak. Utoljára készült el a templom, amit 1997-ben szentelt fel a nuncius.”

Ebben a korszakban a semmi az „elismerés elmaradására” is vonatkozott. Az történt ugyanis, hogy a korábban általuk fordított idegen nyelvű könyvek a rendszerváltás után bekerültek a könyvpiarca, anélkül, hogy erről a nővérek tudtak volna valamit. „Senki sem kért tőlünk engedélyt.”

Más esetben akkor utalt a semmire, amikor a rendszerváltás után Ágnes teológiai főiskolát szeretett volna szervezni. Terveit elmondta egy külföldről hazajött előjárónak, aki nélküle szervezte meg a főiskolát (Tímár 2011: 302). Ágnes nélkül valósultak meg a tervek, felfogásából nem valósult meg semmi.

„Küldetés”

A küldetés fogalma a „semmi” jelentésénél is nagyobb változáson ment keresztül. Míg korábban Ágnes és közössége küldetéstudata összeforrt egymással, addig az interjú és az önéletrajzi kötet szerint 2006-ra ez a helyzet megváltozott. Ebben az évben, ahogyan azt fentebb említettem, megszakította a kapcsolatát a rendjével. „Az én küldetésem befejeződött ebben a közösségben azzal, hogy megszületett az egész. Én átadtam a tisztségemet három évvel ezelőtt (2003-ban) és én már nem tudom, vagy akarom megfogalmazni ennek a közösségnek a jelen küldetését. Meg kell, hogy találják a saját küldetésüket, saját arcukat. Volt ennek a közösségnek saját küldetése, arca. Ebben az új helyzetben ma is van feladata – ezt meg kell tudni fogalmazni. Én most az egyháztörténeti kutatásokat csinálom. Az embernek haláláig van küldetése. Ha már tehetetlenül fekszik az ember az ágyon, már beszélni sem tud, az is lehet küldetés, hogy a Jó Isten felé tovább lép. Az én küldetésem most ennek a történelmi korszaknak a feldolgozása. Én most teljesen kívül vagyok a közösségen, ők élik a maguk életét.”

Ágnes az interjúban velünk ennyit közölt, azonban a 2011-ben megjelent önéletrajzából kiderült, hogy Lénárd Ödön egyháztörténeti munkáját kívánta folytatni. Vélhetően a rendje ezt nem támogatta (Tímár 2011: 335). Ezek szerint Ágnesnek, mint 1953-ban, újból választania kellett a rendhez vagy Lénárd Ödönhöz való hűsége között. Ágnes ismét az utóbbit választotta.

Nem akart beszélni sem az interjúban, sem az önéletrajzi kötetében a mélyebb okokról. Ezt tiszteletben tartva, az elemzést ezen a ponton megszakítom. Ahogyan ő írta, „ez azonban már más történet.” (Tímár 2011: 335).

ÖSSZEFOGLALÁS

A tanulmányban Ágnes énkonstrukcióját részletesebben bemutattam, s azt három fogalommal értelmeztem. A börtönévek előtti és alatti életszakasz Ágnes vallásos nyelvezetében elköteleződés-ként, küldetés-ként, s a hűség és hősiesség dilemmájaként jelent meg. Ezek a kijelentések megfelelnek a hétköznapi ellenállás és a reziliencia fogalmainak. A két fogalom nehezen választható szét egymástól, mert amit az adott politikai körülmények között saját életformájuk érdekében tettek, mint a hatalom kijátszása rejtőzködéssel, vagy a kettős terhek vállalása a küldetésükhöz való hűség nevében, az részben ellenállásnak, részben pedig rezilienciának fogható fel.

A börtön utáni életre, a hetvenes-nyolcvanas évek jellemzésére a semmiből történő építkezés, vagy a felelősség kifejezéseket használta, amelyek jelentésük szerint a rezilienciával rokoníthatók. Ebben a korszakban igyekeztek megmaradni, ehhez életteret teremteni maguknak, s amennyire lehetett, elkerülni a hatalommal való összeütközést. A puhuló diktatúrában kihasználták a lehetőségeket, hogy meggyőződésük szerint éljenek. Ehhez is folytatták a rejtőzködést, amit a hatalom, ha tudott is róla, jobban tolerált, mint korábban.

A rendszerváltás után ismét előkerült, megváltozott jelentéssel, a semmiből való építkezés és a küldetés kérdése, ami a reziliencia mellett egyre bontakozó generatív életformára utalt. Monostort építettek maguknak, templomot a környék embereinek, hogy küldetésük másokhoz is eljusson. Emellett megkezdődött az új politikai körülmények között feladataik újraértelmezése, de ebben a munkában Ágnes már nem vett részt, elhagyta rendjét. Így döntött, mert saját elköteleződéséhez, feladatához és hűségéhez jobban ragaszkodott, mint közösségéhez. Mást jelentett Ágnesnek a generativitás, a mások felé fordulás, mint a közösségnek.

A következtetésekhez két szöveg „összeolvasásával” jutottam, ami fontos élettörténeti fordulópontokra hívta fel a figyelmet. Ágnes kétféle elbeszélői perspektívát használt, mert az interjúban a szerzetesnői identitását mutatta be inkább, az önéletrajzában viszont az önmagát tisztázni akaró személyét. Így csak az utóbbiban beszélt részletesebben gyermekkori traumájáról, szülei elvesztéséről, Lénárd Ödönhöz, mint fogadott atyjához való kötődéséről, vagy a közösségtől való elválásáról.

A részletes kidolgozáshoz a *grounded theory* elemzési elveit használtam. A szövegelemzést Ágnes önképének „felfejtésével” kezdtem, a fontosabb in vivo kódok összegyűjtésével, amelyeket szövegkörnyezetükben értelmeztem. Ezzel közelebb lehetett jutni Ágnes (egy földalatti szerzetesnővér) önképéhez, gondolkodásmódjához, s az oda vezető úthoz. Az elemzés végső fázisaként az énkonstrukció fogalmait „átemeltem” a szakirodalomból ismert fogalmi keretekbe. Reményeim szerint ezzel teljesült a tanulmány célkitűzése, mely a földalatti szerzetesség és a korszak viszonyának jobb megértése volt.

HIVATKOZÁSOK

- Balogh M. (2013) Lojalitás vagy szembenállás? A magyar katolikus egyház és a kádári szövetségi politika. *Korunk*, 24(10), 53–63.
- Balogh M. (2015) *Mindszenty József I-II*. Budapest: MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont.
- Balogh M. – Szabó Cs. (2003) *A Grósz per*. Budapest: Kossuth Kiadó.
- Bamberg, M. – De Fina, A. – Schiffin, D. (2011) Discourse and Identity Construction. In Schartz, S. J. – Luyckx, K. – Vignoles, V. L. (szerk.) *Handbook of Identity Theory and Research. I*. New York: Springer, 177–199.
- Békés V. (2002) A reziliencia-jelenség, avagy az ökológizáló tudományok tanulságai egy ökológizált episztemológia számára. In Forrai G. – Margitay T. (szerk.) *Tudomány és történet*. Budapest: Typotex, 215–228.
- Berszán L. (2015) Megküzdés és reziliencia? Amikor a kevesebb több. *Erdélyi társadalom*, 13(1), 1–19. <https://doi.org/10.17177/77171.1>.
- Boudreau, Ph. (2015) Resilience and International Politics: Premises, Debates, Agenda. *International Studies Review*, 17(3), 374–395. <https://doi.org/10.1111/misr.12226>.
- Bögre Zs. (2004) *Vallás és identitás*. Pécs: Dialóg Campus.
- Bögre Zs. (2012) A trauma szerepe az 1950-ben internált szerzetesnővérek életében. In Bögre Zs. – Keszei A. – Ö. Kovács J. (szerk.) *Az identitások korlátai*. Budapest: L'Harmattan, 93–103.
- Bögre Zs. – Szabó Cs. (2010) *Törésvonalak. Apácasorsok a kommunizmusban*. Budapest: Szent István Társaság–METEM.
- Büchele, H. (1991) *A keresztény hit és politikai ész*. Budapest-Luzern: Egyházfórum.
- Ceglédi T. (2012) Reziliens életutak, avagy a hátrányok ellenére sikeresen kibontakozó iskolai karrier. *Szociológiai Szemle*, 22(2), 85–110. <https://doi.org/10.1163/18763308-90000020>
- Corbin, J. – Strauss, A. (2015) *A kvalitatív kutatás alapjai*. Budapest: L'Harmattan.
- Denzin, N. K. – Lincoln, N. K. (2011) *The SAGE Handbook of Qualitative Research*. Los Angeles-London-New Delhi-Singapore-Washington DC: SAGE.
- Dessewffy T. (1996) Az ellenállás diszkrét bája. *Replika*, 23–24, 71–80.
- Elmer I. (1994) *Börtönkereszt*. Piliscsaba: Pázmány Péter Elektronikus Könyvtár.
- Erikson, E. H. (1991) *A fiatal Luther és más írások*. Budapest: Gondolat.
- Feischmidt M. (2018) Szolidaritás és társadalmi reflexió a menekültek önkéntes segítőknek elbeszélésében. *Socio.hu*, 1, 69–94. <https://doi.org/10.18030/socio.hu.2018.1.69>
- Gergen, K. J. (1991) *The Saturated Self: Dilemmas of Identity in Contemporary Life*. New York: Basic Books.
- Gibbs, G. (2008) *Analyzing Qualitative Data. The Sage Qualitative Research (KIT)*. Los Angeles, London, New Delhi, Singapore: SAGE.
- Guba, E. G. – Lincoln, S. Y. (1994) Competing paradigms in qualitative research. In Denzin, N.K. – Lincoln, Y.S (szerk.) *Handbook of Qualitative Research*. Thousand Oaks-CA: SAGE, 105–117.
- Gyáni G. (2002) 56-os menekültek emlékező stratégiái. In Kanyó T. (szerk.) *Emigráció és identitás. 56-os menekültek Svájcban*. Budapest: L'Harmattan – MTA Kisebbségkutató Intézet, 135–148.
- Gyáni G. (2016) *A történelem mint emlék(mű)*. Dunaszerdahely: Kalligram.
- Hermans, H. J. M. (1996) *Voicing the self: From information processing to dialogical interchange*. (119), 31–50.
- Holstein J. A. – Gurbrium J. F. (2013) Az aktív interjú. In Bodó P. (szerk.) *Szavak, képek, jelentés*. Budapest: L'Harmattan, 117–138.
- Kovács É. (2007) Interjú módszerek és technikák. In Kovács É. (szerk.) *Közösségtanulmány. Módszertani jegyzet*. Budapest: Néprajzi Múzeum – PTE BTK Kommunikáció és Médiatudományi Tanszék, 269–277.
- Kovács É. (2011) Narratív módszerek politikája. *Forrás*, CLIII. (7–8), 3–20.
- Lohfink, G. (1990) *Milyennek akarta Jézus a közösséget? A keresztény hit társadalmi dimenziója*. Luzern: Egyházfórum könyvei, 4.
- Majtényi Gy. (2003) Ön-fejlesztés. A másik Németország történelme. *Aetas*, 18(1). <http://epa.oszk.hu/00800/00861/00024/2003-1-11.html> [Letöltve:2018-05-10].
- Majtényi Gy. (2015) „De elmehet a Kádár Jani a picsába!” Reziliencia az államszocializmusban. *Replika*, 5, 95–112.
- Máté D. (2015) Reziliens román identitáskonstrukciói. *Erdélyi Társadalom* 13 (1), 43–55. <https://doi.org/10.17177/77171.3>
- McAdams, D. P. (1985) *Power, Intimacy and the Life Story: Personal inquiries into identity*. New York: Guilford Press.

- McAdams, D. P. (2011) Narrative Identity. In Schwartz, S. J. – Luyckx, K. – Vignoles, V. L. (szerk.) *Handbook of Identity Theory and Research*. New York: Springer 99–114. <https://doi.org/10.1007/978-1-4419-7988-9>.
- Raab, Ch. – Jones, R. – Székely I. (2015) Megfigyelés és reziliencia elméletben és gyakorlatban. *Replika*, 5, 63–93.
- Raggatt, P. T. F. (2006) Multiplicity and Conflict in the Dialogical Self: A Life-Narrative Approach. In McAdams, D. P. – Josselson, R. – Lieblich, A. (szerk.) *Identity and Story. Creating Self in Narrative*. Washington DC: American Psychological Association, 15–35.
- Rév I. (1996) Az atomizáció előnyei. *Replika*, 23–24, 141–158.
- Ribiczey N. (2008) A rizikótényezőktől a protektív mechanizmusokig: A reziliencia fogalmának alakulása a pszichológiában. *Alkalmazott Pszichológia*, X. (1–2) 161–171.
- Salacz G. (1988) *A Magyar Katolikus Egyház tizenhét esztendeje (1948–1964)*. München: Görres Gesellschaft.
- Scott, J.C. (1996) Ellenállás hétköznapi formái. *Replika* 23–24, 109–130.
- Shopes, L. (2011) Oral History. In Denzin, N. K. – Lincoln, Y. L. (szerk.) *The SAGE Handbook of Qualitative Research 4*. Los Angeles-London–New Delhi–Singapore–Washington DC: SAGE, 451–466.
- Székely I. (2015) Reziliencia: a rendszerelmélettől a társadalomtudományokig. *Replika*, 5, 7–23.
- Tímár Á. (2006) *Élettörténeti interjú*. (készítette) Bögre Zsuzsanna és tanítványai. Kismaros.
- Tímár Á. (2011) *Hívás és Küldés*. Budapest: Kairosz.
- Tímár Á. (szerk.) (1990) *Mónika naplója. Egy szerzetesközösség élete az üldöztetés éveiben*. Budapest: Vigilia Kiadó.
- Tomka F. (2005) *Halálra szántak, mégis élünk! Egyházüldözés 1945–1990 és az ügynökkérdés*. Budapest: Szent István Társulat.
- Tomka M. (1990) A vallás mint változó rendszer. *Szociológia*, 3–4, 155–185.
- W. Diera B. (2015) Katolikus hitoktatás és elitképzés a Kádár-korszakban – Az 1961-es „Fekete Hollók” fedőnevű ügy elemzése. PhD. <http://doktori.btk.elte.hu/hist/wirthnedierabernadett/diss.pdf> [Letöltve: 2017.05.04.]
- Zautra, A. J. – Hall, J. S. – Murray, K. E. (2012) Resilience. A New Definition of Health for People and Communities. In Reich, J. W. – Zautra, A. J. – Hall, J. S. (szerk.) *Handbook of Adult Resilience*. New York: The Guilford Press, 3–30.